

9. Селевко Г.К. Энциклопедия образовательных технологий: В 2 т. – М.: НИИ школьных технологий, 2006. – Т. 1. – 816 с.
10. Унт И. Индивидуализация и дифференциация обучения. – М.: Педагогика, 1990. – 192 с.

УДК 159.962.7(09)

С.О. Ніколаєнко

Українська академія банківської справи

ІДЕЇ ПРО НАВІЮВАННЯ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ А.С. МАКАРЕНКА

У статті розглядаються положення про навіювання в теоретико-практичній діяльності А.С. Макаренка. Аналізуються фактори підвищення навіюваності в контексті внутрішньогрупової активності «виховного колективу». Робляться висновки про значний внесок А.С. Макаренка в сучасну сугестопедагогіку.

In the article ideas of A.S. Makarenko about suggestion in educational work are considered. It is emphasized that not only separate persone but also a group of individuals can be the the subject of suggestion.

Постановка проблеми. Навіювання є одним із засобів взаємодії людей у процесі їх спілкування та діяльності. Основна особливість навіювання полягає в тому, що воно впливає на психіку та поведінку людини непомітно для неї, безконтрольно потрапляє у психічну структуру особистості та реалізується у повсякденному житті у вигляді вчинків, прагнень, мотивів та установок.

Тривалий час роль навіювання в педагогічному процесі не визнавалася, але елемент навіювання був практично в будь-якому акті педагогічної взаємодії. На думку А.С. Макаренка, навіювання відноситься до загальноприйнятих прийомів педагогічного впливу [2, 325 – 326]. При цьому у практиці шкільного виховання дієвість навіювання більшою мірою залежить від авторитету вчителя, а у практиці сімейного виховання – від авторитету батьків. Різноманітні види навіювання збагачують арсенал засобів педагогічної взаємодії та дозволяють учителю найбільш технологічно здійснювати індивідуальний підхід до учня.

Тому **метою статі** є розгляд положення про навіювання у теоретико-практичній діяльності А.С. Макаренка.

Виклад основного матеріалу. Для класифікації видів навіювання найбільш часто використовуються такі критерії: 1) залежно від джерела

сугестивного впливу розрізняють: а) гетерогенне навіювання; б) автогенне навіювання; 2) залежно від стану сугеренда розрізняють: а) навіювання у стані бадьорості; б) навіювання у стані природного сну; в) навіювання у гіпнотичному стані; 3) залежно від наявності чи відсутності у сугестора мети впливу розрізняють: а) довільне навіювання; б) мимовільне навіювання; 4) залежно від результатів сугестивного впливу розрізняють: а) позитивне навіювання; б) негативне навіювання; 5) залежно від змісту навіювання розрізняють: а) відкрите навіювання, б) непряме (опосередковане) навіювання.

У літературно-педагогічній спадщині А.С. Макаренка зустрічаються яскраві приклади про важливу роль самонавіювання у процесі виховання та перевиховання дитини [2, 178 – 179]. При цьому самонавіювання може бути довільним та мимовільним. У першому випадку вихованець свідомо здійснює зусилля для коригування небажаних якостей, а у другому – здійснює це несвідомо. Самонавіювання може бути також як позитивним, так і негативним. У першому випадку вихованець формує позитивні якості, мобілізує сили та здібності, а у другому – переконує себе у перевазі негативних якостей.

У педагогічній практиці найбільш часто зустрічаються такі форми сугестивного впливу: 1) команди, накази; 2) сугестивні настанови.

Команди та накази сприяють виробленню в учнів дій, які виконуються автоматично, практично без контролю з боку свідомості. Умовно всі команди та накази, що використовуються в навчально-виховному процесі, поділяються на такі типи: а) попередні чи мобілізуючі («Увага! Приготуватися!»); б) виконавчі («Струнко! Вперед! Стій!»); в) заборонні («Припинити! Зупинитися!»); г) дії за зразком («Робити, як я!», «Повторювати за Петренком!»). Використання команд у шкільній практиці має обмежувальний характер.

Сугестивні настанови здійснюються у вигляді лаконічних фраз – так званих формул навіювання. Наприклад, дивлячись в очі учню, учитель максимально авторитетним голосом може сказати: «Ти можеш та хочеш гарно навчатися. Сьогодні рівно о другій годині ти сядеш виконувати домашні завдання». Сугестивні настанови застосовують для обмеження

дітей від небажаних дій, а також для вироблення впевненості в собі у тривожних учнів.

Важливу роль у педагогічній взаємодії відіграє опосередковане навіювання, яке здійснюється у формах натяку, сугестивного непрямого схвалення, сугестивного непрямого засудження.

А.С. Макаренко, характеризуючи опосередковане педагогічне навіювання, писав: «Вихователь повинен завжди добре знати таке: хоча всі вихованці і розуміють, що в дитячому закладі їх навчають та виховують, але вони дуже не люблять підкорюватися спеціальним педагогічним процедурам і тим більше не люблять, коли з ними постійно говорять про користь виховання... Вихователь, який постійно переслідує вихованців очевидним спеціальними бесідами, набридає вихованцям та майже завжди викликає деяку протидію» [1, 323]. Як видно з наведеного вище прикладу, непряме навіювання є важливим засобом подолання опору вихованця. При цьому непряме навіювання розраховане на некритичне прийняття інформації.

Акт навіювання заснований на такій якості психіки, як навіюваність (сугестивність). У найбільш загальному вигляді навіюваність є ступенем сприйнятливості до навіювання. Навіюваність є нормальною властивістю психіки, що в різних ступенях притаманна всім людям. Сугестивність залежить від віку, статі, інтелекту, стану здоров'я та інших факторів. Вона може коливатися залежно від видів навіювань та авторитетності тієї людини, яка здійснює навіювання. Таким чином, навіюваність є динамічним станом цілісної психіки індивіда.

Важливими факторами підвищення сугестивності є такі: 1) довіра до сугестора; 2) емоційне зараження сугеренда сугестором; 3) наслідування сугестора сугерендом; 4) авторитетність сугестора; 5) конформізм сугеренда до впливів сугестора. У теорії «виховного колективу» А.С. Макаренка вказані вище фактори підвищення сугестивності вихованців актуалізуються у внутрішньогрупових динамічних процесах колективу вихованців, який є вже колективним сугерендом.

Так, довіра до сугестора є довірою до колективу вихованців, в якому існують на високому рівні його розвитку такі внутрішньокolleктивні відносини: 1) мажор – постійна бадьорість, готовність вихованців до дій;

2) відчуття власної гідності, що впливає з уявлень про цінність власного колективу, гордості за нього; 3) дружньої єдності членів колективу; 4) відчуття захищеності кожного члену колективу; 5) активність, яка проявляється у готовності до ділової дії; 6) звичка до гальмування, стриманість в емоціях та словах.

Емоційне зараження сугеренда станами колективного сугестора виявляється через принцип системи перспективних ліній у розвитку колективу. А.С. Макаренко вважав, що «справжнім стимулом людського життя є завтрашня радість» [1, 312]. Зрозуміла кожному вихованцю усвідомлена та сприйнята ним перспективна мета стає мобілізуючою силою, яка допомагає долати труднощі та перешкоди. Автор розрізняє три види перспектив: 1) близьку; 2) середню; 3) далеку. Загальна вимога до близької перспективи полягає в тому, що вона має сприйматися вихованцем як його власна «завтрашня радість», а прагнення до її здійснення пов'язано з очікуваною насолодою. Середня перспектива за А.С. Макаренком полягає у проєкті колективної події, дещо віддаленого у часі. Для досягнення цієї перспективи необхідно докласти зусилля, пов'язані з емоцією колективного самоствердження. Далека перспектива – це віддалена у часі найбільш соціально значуща мета, що потребує значних зусиль для її досягнення. У такій перспективі обов'язково мають поєднуватися особистісні та суспільні емоційно значущі потреби.

Наслідування колективного сугестора сугерендом відбувається через традиції, які ускладаються на всіх стадіях розвитку колективу вихованців. За А.С. Макаренком традиції – це такі стійкі форми колективного життя, які емоційно реалізують норми, звичаї, бажання вихованців. Автор уважав, що традиції допомагають виробити загальні норми поведінки, розвивають колективні переживання та прикрашають життя. Педагогом розрізняються як великі, так і малі традиції. Великі традиції – це яскраві масові події, підготовка та проведення яких виховує почуття гордості за свій колектив, віру у нього, повагу до суспільної думки. Малі традиції вчать підтримувати встановлений порядок, виробляти стійкі звички поведінки.

За А.С. Макаренком традиції – це морально-етичні атрибути, узагальнені принципи й правила життя й діяльності, поведження цього колективу та його членів. При цьому традиції не привносяться ззовні, а

виникають і народжуються, складаються у процесі життя колективу й потім уже впливають на все його життя й діяльність. Дуже близький до традицій (в остаточному підсумку стає однієї з них) стиль відносин між вихователями й вихованцями, а також усередині педагогічного колективу й колективу вихованців.

Виховати традиції, їх зберегти – надзвичайно важливе завдання. Згадаємо основні традиції у практиці колективів, керованих А.С. Макаренком, – у колонії ім. М. Горького й комуні ім. Ф.Е. Дзержинського. Ось вони: точність у часі, підтягнутість вихованців, чіткість виконання завдань, непримиренність до порушення порядку й дисципліни, поділ колективу за виробничим принципом, виконання вихованцями господарської роботи по черзі, щорічне святкування дня відкриття колонії, пошана прапора, зміна чергування тощо. А.С. Макаренко оцінює традиції як закріплені у певних формах життя й діях колективу суспільний «смак», суспільний досвід, схвалений і прийнятий колективом.

Авторитетність колективного сугестора забезпечується через принцип паралельної педагогічної дії. В основі цього принципу лежить вимога впливати на учня не безпосередньо, а опосередковано, через первинний колектив. У цьому випадку кожний член колективу зазнає «паралельної» дії принаймні трьох сил – вихователя, активу, всього колективу в цілому. Підвищуючи рівень сформованості колективу, безпосередній вплив авторитету вихователя на кожного окремого вихованця послаблюється, а вплив на нього авторитету колективу збільшується. Це не означає, що авторитет вихователя повністю зникає, навпаки, його авторитет усе більше спирається на колектив, який уже сам стає суб'єктом самовиховання.

Конформізм сугеренда до впливів колективного сугестора спостерігається там і тоді, де і коли фіксується наявність конфлікту між думкою індивіда і думкою групи та подолання цього конфлікту на користь групи. Мірою конформності є ступінь підкорення індивіда групі в тому випадку, коли протиставлення думок суб'єктивно сприймається індивідом як конфлікт.

Як засіб досягнення конформної поведінки вихованців А.С. Макаренко виділяв суспільну думку. Він розглядав виховання суспільної думки насамперед як засіб розвитку дитячої активності й самостійності. Підтвердження цієї ідеї можна побачити у всьому: яке значення надавалося загальним зборам, щоденному обговоренню всім колективом підсумків прожитого дня, публічному рапорту чергових, відкритим засіданням ради командирів, на яких могли бути присутнім всі бажаючі, гласності рішень ради командирів.

А.С. Макаренко разом з тим визначив основні шляхи впливу суспільної думки на особистість. Перший шлях – підтримка суспільної думки як обов'язкової умови виникнення й упровадження будь-якої етичної норми, що тільки в такому випадку стає справжньою. Щодо цього А.С. Макаренко називав суспільну думку зовсім матеріальним, реально відчутним фактором виховання, а її підтримку – першим шляхом педагогічного інструментування виховного процесу. А.С. Макаренко згадував, що коли він керував комунуою НКВД, то не побоявся послати п'ятдесят вихованців – колишніх злодюжок і безпритульників – на свято відкриття Краматорського заводу. Він знав, що вони не зневажають комуни. Він згадував, що комунари взяли за правило у трамваї не сідати, тому що завжди знайдеться у вагоні людина, якій варто поступитися місцем. І кожний комунар просто провалився б від сорому крізь землю, якби його викрили в тому, що він порушив цей пункт етичної заповіді комуни – увічливість до старших, допомога слабким. Створення таких заповідей є найважливішою формою впливу суспільної думки на особистість.

Другий шлях – це контроль суспільної думки, що загартовує характер учня, виховує волю, прищеплює суспільно корисні навички особистої поведінки, гордість за школу й за себе як члена цієї славної співдружності. Постійний моральний контроль стимулює самовиховання підлітків.

Третій шлях використання суспільної думки у впливах А.С. Макаренка – це «вибух». Формами його вираження є: осуд, бойкот, гнів, відраза, особлива виразність, що створює враження крайнього опору колективу.

За А.С. Макаренком не кожна вимога переростає в суспільну думку. Тільки вимоги, які міцно входять у свідомість дітей та опановують ними, проявляючись у діях і вчинках, свідчать про суспільну думку, що сформувалася.

Діяльність А.С. Макаренка є повчальним прикладом справжнього творчого відношення до виховання підростаючого покоління. Аналіз його педагогічних винаходів засвідчив, що створення сугестивних впливів у сфері виховання багато в чому подібне до творчості в інших видах діяльності: вони відбуваються з тих спонукань і тих самих способів, що й у науці та в техніці.

Своїм педагогічним досвідом і його теоретичним осмисленням А.С. Макаренко довів, що успішно виховувати особистість може тільки той колектив, що постійно розвивається, а тому нарощує власний сугестивний потенціал. Такі найважливіші положення макаренківської теорії колективного виховання, як паралельний вплив, перспективні лінії, дисципліна боротьби й подолання, самоврядування колективу, особлива методика роботи з колективом та особистістю мають в основі розуміння ролі саморозвитку, самовдосконалення колективу як важливих факторів зміцнення його сугестивного потенціалу.

Висновки. Таким чином, за наявності сугестивних впливів ніяких особливих методів, на думку А.С. Макаренка, стосовно неповнолітніх правопорушників застосовувати не треба, тому що можна за короткий час довести їх у здоровому дитячому колективі до стану норми і подальшу роботу з ними вести як з нормальними дітьми. Тому можна вважати ідеї про навіювання в теоретико-педагогічній діяльності А.С. Макаренка важливим внеском у сучасну сугестопедагогіку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Макаренко А.С. Педагогические сочинения: В 8 т / Сост.: Л.Ю. Гордин, А.А. Фролов. – М.: Педагогика, 1983. – Т.1. – 368 с.
2. Макаренко А.С. Педагогические сочинения: В 8 т / Сост.: М.Д. Виноградова, А.А. Фролов. – М.: Педагогика, 1985. – Т.3. – 512 с.